

ภาพรวมงานวิจัยระบบนิเวศสังคมมนุษย์ในชุดโครงการทองผาภูมิตะวันตก

สมหญิง สุนทรวงษ์

ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งชาติภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก กรุงเทพฯ

somying.s@recoftc.org

Abstract: Research on Social Ecosystem in Western Thong Pha Phum Project (Somying Soontornwong Regional Community Forestry Training Center for Asia and Pacific) Tambon Huay Khyeng is deep importance area of Thong Pha Phum Project according to many Biodiversities within difference of ecosystems such watershed ecosystem, forest resources, agricultural ecosystem, wild-animal ecosystem and more importance is ethnic diversity in human-social ecosystem. According to diversity of ethnic groups, cultural diversity, way of life, belief and language differentiation and outside-development condition, migration and resettlement are influence to community way of life and mode of product particularly natural resource dependency and natural resource management. Form the period of time there are only 8 research projects which can be classified into 3 groups: 2 research projects of ethnography, 4 research projects of biodiversity resource utilization, 2 research projects on Ethno-methodology and one implementing project of Huay Khyeng Development. Moreover, is how to integrate knowledge, research results in mobilizing the concept and practice to community base bio-diversity management and aim to community strengthening for sustainable natural resource management in Thong Pha Phum Project. Thus in the next period, the project have to define and innovate appropriate approaches, tools and mechanisms for knowledge integrating in community life and community take a role in research for community practice.

Key words: community, ethnic, social ecosystem

บทนำ

ทองผาภูมิ เป็นอำเภอชายแดนของจังหวัดกาญจนบุรี มีพื้นที่ติดกับประเทศพม่า และเป็นส่วนหนึ่งของผืนป่าตะวันตกของประเทศไทยที่มีขนาดใหญ่และยังคงความอุดมสมบูรณ์ ครอบคลุมพื้นที่หลายจังหวัด เช่น สุพรรณบุรี ราชบุรี เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ อุทัยธานี ตาก และกาญจนบุรี มีพื้นที่ประมาณ 18,730 ตารางกิโลเมตร อำเภอทองผาภูมิมีป่าไม้ธรรมชาติที่จัดเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติห้วยเขย่ง และเขตอุทยานเตรียมการทองผาภูมิที่มีเนื้อที่ประมาณ 700,000 ไร่ หรือ 1,120 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อ คือ ทิศเหนือติดกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ทิศใต้ติดกับอุทยานแห่งชาติไทรโยค ทิศตะวันออกติดกับอุทยานแห่งชาติเขาแหลม ทิศตะวันตกติดกับเขตชายแดนไทย-พม่า

พื้นที่โครงการทองผาภูมิ 72 พรรษามหาราช มีเนื้อที่ประมาณ 30,000 ไร่ เป็นป่าธรรมชาติที่มีหลายระบบนิเวศทั้งป่าเบญจพรรณแล้ง ป่าเบญจพรรณชื้น ป่าดิบเขา พื้นที่ชุ่มน้ำที่เป็นพุ่ม และโป่งพุร้อน และยังเป็นพื้นที่การเกษตรของชุมชน นอกจากความหลากหลาย

ทางทรัพยากรธรรมชาติแล้ว ยังมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และภาษา โดยชาติพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งประกอบด้วย คนไทยท้องถิ่นเดิม ชนชาติพันธุ์ และผู้อพยพจากเมือง จะอาศัยอยู่ในพื้นที่รอบเขตอนุรักษ์ และพื้นที่ป่า 72 พรรษามหาราช ตำบลห้วยเขย่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกชายแดนประเทศไทย-พม่า อยู่ห่างจาก อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี ประมาณ 170 กิโลเมตร และห่างจากอำเภอทองผาภูมิประมาณ 30 กิโลเมตร (เอกสารโครงการวิจัย ความหลากหลายทางชีวภาพ, โครงการ BRT) ตำบลห้วยเขย่งแบ่งออกเป็น 8 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านท่ามะเดื่อ บ้านปากลำปี่ล็อก บ้านห้วยเขย่ง บ้านประจำไม้ บ้านไร่ป่า บ้านไร่ บ้านห้วยปากคอก และบ้านรวมใจ มีประชากรประมาณ 4,254 คน¹ คิดเป็น 1,315 ครอบครัว จากเอกสารพบว่า ร้อยละ 50 เป็นคนไทย² และร้อยละ 50 เป็นคนต่าง

¹ เอกสารของโครงการพัฒนาห้วยเขย่ง ปตท. 2548 (จำนวนประชากรไม่สามารถยืนยัน และมีการเปลี่ยนแปลง)

² คนไทย หมายถึง คนไทยท้องถิ่นที่เป็นไทยอพยพจากจังหวัดตาก แม่ฮ่องสอน คนไทยท้องถิ่นและคนไทยที่โยกย้ายเข้ามาอยู่และถือบัตรประชาชนไทย

ด้าว³ (บริษัท ปตท., การพัฒนาห้วยเขย่งกับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง, เอกสาร 2547)

นอกจากนั้นยังพบว่าชุมชนในพื้นที่โครงการทองผาภูมิ เป็นชุมชนอพยพมาจากพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนวชิราลงกรณหรือเขื่อนเขาแหลม ซึ่งถูกอพยพจากที่อยู่อาศัยเดิม เมื่อ พ.ศ. 2527 โดยการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย และได้จัดสรรที่อยู่อาศัยและที่ทำกินให้กับชาวบ้านในพื้นที่ที่อยู่ปัจจุบัน โดยการจับสลาก ทำให้ชาวบ้านบางส่วนต้องอพยพมาอยู่ร่วมกับชุมชนอื่น ด้วยสภาพความหลากหลายและแตกต่างกันทางวิถีชีวิตและต้องมาอยู่ร่วมกันในสภาพพื้นที่ที่ต่างจากวิถีที่เคยอยู่เคยหากินของแต่ละชนชาติพันธุ์ ทำให้ตลอดเวลากว่าสิบปีชุมชนได้มีการสร้างกระบวนการวิถีชุมชนเพื่อการอยู่ร่วมกันใหม่ ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญว่าผู้เข้ามามีส่วนได้ส่วนเสีย รวมทั้งภาครัฐและเอกชนได้ตระหนักรู้เพียงใด จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจและศึกษาวิจัยเรียนรู้ในการจัดปรับวิถีชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ และชาวไทยท้องถิ่น เพื่อการดำรงชีวิตในสภาพระบบนิเวศทางธรรมชาติและระบบสังคมมนุษย์และวัฒนธรรมใหม่

ใน พ.ศ. 2540 การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย ได้มีการจัดซื้อก๊าซธรรมชาติจากประเทศสหภาพพม่า เพื่อนำไปใช้ในการผลิตไฟฟ้าที่โรงงานไฟฟ้าในจังหวัดราชบุรี จึงได้มีการวางท่อก๊าซจากจุดรับก๊าซที่บ้านอีต่อง อำเภอทองผาภูมิ เป็นระยะทาง 238.5 กิโลเมตร ไปยังโรงงานไฟฟ้าที่ จังหวัดราชบุรี โดยได้เริ่มดำเนินการใน พ.ศ. 2540 และเสร็จสิ้นใน พ.ศ. 2541 ในการวางท่อก๊าซได้ผ่านอุทยานเตรียมการแห่งชาติทองผาภูมิ และอุทยานแห่งชาติไทรโยคเป็นระยะทาง 50 กิโลเมตร ซึ่งมีการศึกษาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม พบว่าพรรณไม้และสภาพป่าที่สมบูรณ์ต้องได้รับผลกระทบจากการเปิดหน้าดินกว้าง 20 เมตรตลอดแนวท่อก๊าซเป็นระยะทางหลายสิบกิโลเมตรในเขตอุทยาน ดังนั้น สภาพพื้นที่และที่ตั้งของพื้นที่โครงการทองผาภูมิตะวันตก รวมถึงความหลากหลายทางชีวภาพ ทรัพยากรป่าไม้ และระบบนิเวศสังคมมนุษย์ ก็ได้รับผลกระทบจากการวางท่อก๊าซเช่นกัน จึง

เป็นสิ่งจำเป็นและมีความสำคัญในการศึกษาวิจัยเพื่อเข้าถึงผลกระทบที่แท้จริงต่อทรัพยากรธรรมชาติและระบบวิถีสังคมมนุษย์รวมถึงวิถีชุมชนท้องถิ่นและทรัพยากรสังคมและวัฒนธรรม

จากเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงซึ่งเป็นผลจากปัจจัยภายนอกทั้งการอพยพชุมชน การสร้างเขื่อนและการวางท่อก๊าซที่ได้เข้ามากำหนดระบบวิถีนิเวศทางธรรมชาติทั้งทรัพยากรป่า ลุ่มน้ำ และความหลากหลายทางชีวภาพที่ชุมชนต้องพึ่งพาและฝากชีวิตไว้ นับว่าเป็นสถานการณ์ที่สำคัญของชุมชนที่ต้องเรียนรู้และค้นหาอัตลักษณ์หรือวัฒนธรรมใหม่ของชุมชน เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนและระบบนิเวศสังคม รวมถึงวิถีชีวิตชุมชนและวัฒนธรรม ในขณะเดียวกัน ด้วยอดีตที่มีความสมบูรณ์ของทรัพยากรและความหลากหลายทางชีวภาพ และความเชื่อในศักยภาพของชุมชนจึงเป็นเรื่องที่สำคัญและท้าทายต่อนักวิจัยและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่อพื้นที่ป่าทองผาภูมิตะวันตก ในการเชื่อมมิติทางสังคมท้องถิ่นที่มีความหลากหลายกับการพัฒนาเพื่อการจัดการและใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อประโยชน์ต่อแผ่นดิน และคิดค้นนวัตกรรมใหม่เพื่อการฟื้นฟู จัดการและใช้ทรัพยากร รวมถึงความหลากหลายทางชีวภาพ โดยชุมชนท้องถิ่นเป็นฐานและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่โครงการทองผาภูมิตะวันตก

นอกจากนั้นการต่อสู้เพื่อการอยู่รอดหรือการจรรจนต่อวัฒนธรรมใหม่ที่เข้ามาล้วนมีความสำคัญยิ่ง ดังนั้น จึงเป็นเรื่องจำเป็นที่นักวิจัยต้องมีการทำงานร่วมกับชุมชน เพื่อศึกษาระบบนิเวศสังคมมนุษย์ที่เป็นจริงและความพึงประสงค์ในพื้นที่โครงการทองผาภูมิตะวันตก และเพื่อผสมผสานองค์ความรู้ใหม่และภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่โครงการทองผาภูมิตะวันตก รวมทั้งเพื่อให้เกิดการจัดการระบบนิเวศสังคมมนุษย์ที่พึงประสงค์และพัฒนาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืน

ดังนั้น การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในพื้นที่โครงการทองผาภูมิ 22 พรรษามหาราช โดยการสร้างเสริมขบวนการให้ชุมชนเหล่านี้สามารถพัฒนาองค์ความรู้ร่วมกับนักวิจัย และเชื่อมโยงองค์ความรู้ในหลายมิติเข้าด้วยกัน เพื่อแก้ปัญหาการลดลงของความหลากหลายทางชีวภาพ ให้ชุมชนในพื้นที่ได้มีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนของชุมชนท้องถิ่นบนฐานของ

³ คนต่างด้าว หมายถึง ผู้อพยพ ชนชาติพันธุ์ที่อพยพหนีสงคราม และไม่ใช่นักโทษ

ทรัพยากรชีวภาพ และระบบสังคมมนุษย์ท้องถิ่น จึงเป็น วัตถุประสงค์หลักที่สำคัญของโครงการทองผาภูมิ ตะวันตก

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศสังคม มนุษย์ในพื้นที่โครงการทองผาภูมิตะวันตก

ด้วยแนวคิดในการเชื่อมต่องานวิจัยด้าน ความหลากหลายทางธรรมชาติกับระบบนิเวศสังคม มนุษย์ที่มีชุมชนท้องถิ่นเป็นแกนหลักในการฟื้นฟูและ แก้ปัญหาการลดลงของความหลากหลายทางชีวภาพ และทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้น การวิจัยและงานข้อมูล พื้นฐานในระบบนิเวศสังคมมนุษย์จึงเป็นเรื่องสำคัญ ในช่วงเวลาที่ผ่านมาจึงได้มีงานวิจัยหลายประเด็น หลายเรื่องที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศสังคมมนุษย์ โดยเฉพาะประเด็นของกลุ่มชาติพันธุ์และชุมชนท้องถิ่น ที่อยู่ในเขตพื้นที่โครงการ ซึ่งสามารถแบ่งงานวิจัย ออกเป็น 3 มิติ ได้แก่

1) ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนชาวบ้านที่ อาศัยอยู่ในพื้นที่โครงการวิจัย เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ซึ่งรวมถึงวิถีชีวิตชุมชน ระบบคิด ทศนคติ และการ ปรับเปลี่ยนกระบวนการปฏิบัติต่อการเปลี่ยนแปลงของ สังคมโดยรวม

2) ความเชื่อมต่อและความสัมพันธ์ ระหว่างระบบนิเวศสังคมมนุษย์กับระบบนิเวศธรรมชาติ ซึ่งหมายรวมถึงความเชื่อ วิธีคิด วิธีการปฏิบัติและ ประสบการณ์ของชุมชนในการพึ่งพา อนุรักษ์ ฟื้นฟู จัดการ และใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทาง ชีวภาพและทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่โครงการทองผา ภูมิตะวันตก

3) การพัฒนาวิธีการ เครื่องมือ และ กลไกในการสร้างความเข้มแข็งชุมชน เพื่อความยั่งยืน ในการจัดการและใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทาง ชีวภาพและทรัพยากรธรรมชาติ

งานวิจัยและการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของ ชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่โครงการวิจัย

ผศ. จารูวรรณ ขำเพชร และคณะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้ศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ ชายแดนตะวันตกในมิติต่างๆ ที่สำคัญ ได้แก่ อัตลักษณ์ ทางชาติพันธุ์กับวัฒนธรรมการผลิตและการจัดการ ทรัพยากร ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือ

ธรรมชาติและกลวิธีการปรับตัวในการสร้างระบบนิเวศ วัฒนธรรมใหม่ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และ ธรรมชาติกับระบบการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้าน ซึ่งสามารถสรุปได้ว่าชุมชนในตำบลห้วยเขย่งเป็นผู้ที่ อพยพเคลื่อนย้ายมาจากพื้นที่อื่นด้วยหลายสาเหตุ มี ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ (ethnic diversities) และมีลักษณะพหุวัฒนธรรม (multiculturalism) บ้าง อพยพมาจากภาคเหนือ เช่น จังหวัดแม่ฮ่องสอน จังหวัดตาก จังหวัดเชียงใหม่ และส่วนหนึ่งมาจาก ประเทศพม่า เพื่อเข้ามาทำเหมืองแร่ และหลังจากนั้นก็ มีการอพยพมาจากพื้นที่ก่อสร้างเขื่อนวชิราลงกรณใน พ.ศ. 2527 ในขณะที่เดียวกันก็มีการอพยพหนีสงครามมา จากประเทศพม่า และมีผู้อพยพโยกย้ายมาจากในเมือง รวมถึงคนจากถิ่นอื่น เช่น กรุงเทพฯและจังหวัดใกล้เคียง เพื่อเข้ามาทำการเกษตรหรือเป็นที่พำนักหลัง เกษียณอายุ ดังนั้น ชุมชนในพื้นที่โครงการทองผาภูมิ ตะวันตกจึงมีความหลากหลายของวิถีชีวิต สังคม และ วัฒนธรรม ซึ่งสามารถจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ได้ ดังนี้ คือ 1) ไทยวน (Yuan) มีภาษาใกล้เคียงกับไทลื้อ และไทเขิน ซึ่งเชื่อว่าอพยพมาจากดินแดนล้านนา 2) กะเหรี่ยง (Karen) มีการตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ตาม จังหวัดต่างๆ แบ่งออกเป็นกลุ่มใหญ่ๆ คือ สะกอ (Skaw) หรือปากะยอ ซึ่งเป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุด ไป (Pwo) ดองสูหรือปะโอ และคะยา (Kayah) กะเหรี่ยงเป็นชาติ พันธุ์ที่ตั้งบ้านเรือนเป็นหลักแหล่ง และสามารถอนุรักษ์ ดินและน้ำในระบบนิเวศเกษตรกรรมแบบไร่หมุนเวียน (Rotational Swidden Agriculture) 3) ไทลื้อ (Lue) มี ถิ่นเดิมอยู่บริเวณสิบสองพันนา 4) มอญ (Mon) มีถิ่น เดิมในบริเวณลุ่มน้ำสาละวิน 5) ทะวาย (Tavoy) มีถิ่น เดิมในเขตมะริด 6) พม่า (Burman) ซึ่งมีความแตกต่าง จากพลเมืองพม่าในปัจจุบัน และ 7) ไทลาว หรือไทย อีสาน การวิจัยพบว่าแม้ว่าชาติพันธุ์ดังกล่าวต้องมึ ความสัมพันธ์กันในชุมชน แต่ไม่ปรากฏชัดว่ามี วัฒนธรรมใดสามารถกลืนกลายวัฒนธรรมอื่นได้ (assimilation) และกลุ่มชาติพันธุ์ก็ยังมีภาษาถิ่นของตน (dialect) เช่น ไทยอีสาน กะเหรี่ยง และยังมีระบบ การเกษตร และการจัดการทรัพยากรของตนไว้ เช่น กะเหรี่ยง มอญ ทะวาย นอกจากนั้นยังมีการสืบทอด วัฒนธรรมประเพณีของตนต่อมา เช่น ประเพณีถวาย

ปราสาทผึ้ง สลากก๊าด ของไทยวน แม้ว่าได้มีการเปลี่ยนจากการนับถือผีมานับถือพุทธก็ตาม

หลังจากที่กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ได้อพยพมาอยู่ในพื้นที่ใหม่ที่มีการจัดสรรโดยการไฟฟ้าฯ แต่ละครอบครัวได้รับที่ดินครอบครัวละ 15 ไร่ เป็นที่อยู่อาศัย 1 ไร่ และที่ดินสำหรับการเกษตร 14 ไร่ ซึ่งต่างจากที่อยู่เดิม แต่วิถีการผลิตในระบบเกษตรกรรมก็ยังเป็นระบบข้าวไร่เช่นเดิม ส่วนมากใช้ที่ดินในพื้นที่ของตนเอง แต่ไม่สามารถทำเป็นไร่หมุนเวียนเช่นเดิมได้ หากไม่เพียงพอก็มีการเข้าไปใช้ที่ดินของแปลงสวนป่าขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ โดยมีการใช้แรงงานในครอบครัวและเป็นการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือน และส่วนใหญ่ยังใช้ปุ๋ยคอก งานวิจัยยังได้สรุปว่า ด้วยกระแสการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ชาวบ้านได้รับอิทธิพลจากระบบเกษตรแผนใหม่ในรูปเกษตรเชิงเดี่ยวเพื่อการพาณิชย์ที่ได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมจากหน่วยงานต่างๆ เช่น ข้าวโพด มันสำปะหลัง ยูคาลิปตัส และยางพาราที่ต้องใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อระบบวิถีชีวิตและวัฒนธรรมการผลิตของกลุ่มชาติพันธุ์และชุมชนท้องถิ่น ซึ่งยังผลให้ระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบเกื้อกูลและความหลากหลายของระบบนิเวศธรรมชาติได้ถูกทำลายไปด้วย

ในงานวิจัยของ จารุวรรณ ข้าเพชร ยังได้อธิบายปรากฏการณ์การทรงเจ้าเข้าผี ว่าเป็นการสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นกลวิธีในการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมใหม่ที่ที่ยังมีความลำบากและไม่สมบูรณ์เช่นที่เดิม จึงมีกระบวนการต่อรองกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อลดความวิตกกังวล สร้างความมั่นใจ และสร้างสมานฉันท์เพื่อลดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ นอกจากนั้นยังเป็นการสร้างกฎเกณฑ์กติกาและระเบียบในชุมชน ที่อาจถือเป็นวัฒนธรรมใหม่ร่วมกัน โดยไม่มีกลุ่มใดเหนือกว่าใคร

การศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลทางเศรษฐกิจของชุมชนโดยชุมชน โครงการพัฒนาห้วยเขย่งกับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) พบว่าประชาชนในตำบลห้วยเขย่ง ซึ่งมี 8 ชุมชน มีรายได้ต่อปีรวมกันประมาณ 88.3 ล้านบาท มีเงินออมประมาณ 13.4 ล้านบาท มีหนี้สินในระบบอย่าง

น้อย 2.6 ล้านบาท มีรายจ่าย 130.4 ล้านบาท ซึ่งเป็นรายจ่ายทางด้านการศึกษา 11.5 ล้านบาท อุปโภค 28 ล้านบาท บริโภค 36 ล้านบาท การศึกษา 6.3 ล้านบาท สุขภาพอนามัย 1.7 ล้านบาท ชำระหนี้ 29.4 ล้านบาท ภาษี 0.9 ล้านบาท นันทนาการ 2.4 ล้านบาท สังคม 3 ล้านบาท รายจ่ายฟุ่มเฟือย 8.4 ล้านบาท และบริการ 2.8 ล้านบาท หากข้อมูลนี้มีความถูกต้องจริง ย่อมมีเห็นว่า ชาวบ้านยังมีหนี้สินนอกระบบ ประมาณ 30 ล้านบาท แต่หนี้สินไปใช้การผลิตด้านเกษตรน้อยมาก

ความเชื่อมต่อและความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศสังคมมนุษย์กับระบบนิเวศธรรมชาติ

รายงานวิจัยทุนทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ชายแดนตะวันตกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยคณะวิจัยของจารุวรรณ ข้าเพชร (2549) ได้พบว่ากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มีทุนทางวัฒนธรรมเป็นทุนเดิมที่เกี่ยวข้องกับชีวิต ความเชื่อและธรรมชาติที่ผู้คนอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเอื้ออาทร เช่น ภูมิปัญญาในการเกษตรเพื่อยังชีพ การรักษาดิน การหมุนเวียนในการทำไร่ การผลิตข้าวและสร้างวัฒนธรรมใหม่ในการจัดการทรัพยากรชีวภาพ เช่น กิจกรรมการบวชป่า การตัดไม้ที่ได้รับการบวชเป็นบาป การจัดการทรัพยากรชีวภาพเป็นระบบกรรมสิทธิชุมชน มีกฎระเบียบที่ควบคุมโดยชุมชน เป็นต้น แต่ด้วยผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงระบบสังคม เศรษฐกิจและการพัฒนาที่มีเศรษฐกิจเป็นฐาน เป็นผลให้ชุมชนท้องถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ต้องมีการปรับตัว และด้วยความหลากหลายของวัฒนธรรมชาติพันธุ์ในห้วยเขย่ง และวัฒนธรรมใหม่จากภายนอกได้เข้ามามีอิทธิพลต่อระบบคิด ความเชื่อ ระบบนิเวศสังคมวัฒนธรรม ระบบวิถีการผลิตและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติได้เปลี่ยนไป ซึ่งพบว่าปัจจัยสำคัญที่เป็นเงื่อนไขให้ระบบการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพเปลี่ยนไปได้แก่ บริบททางกายภาพรวมถึงสภาพที่ดิน ที่ตั้ง และขนาดของที่ดินในระบบนิเวศการเกษตร การพัฒนาการเกษตรเพื่อการพาณิชย์ในลักษณะพืชเชิงเดี่ยว ระบบปัจเจกกรรมสิทธิ และการพัฒนาที่มาจากภายนอกโดยชุมชนไม่ได้มีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนานั้น นอกจากนั้นผู้วิจัยได้นำเสนอการนำทุนทางสังคม องค์ความรู้ ทุนทางวัฒนธรรม โดยชุมชนมีส่วนร่วมมาปรับ

ใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรและความหลากหลายทางชีวภาพ คือ การเรียนรู้ร่วมกัน การแก้ปัญหาความยากจนแบบบูรณาการ มิติแห่งจิตวิญญาณและความเชื่อและการสร้างสำนึกรักถิ่นเกิด

กรณีศึกษาและรูปธรรมของการจัดการและใช้ประโยชน์จากผลผลิตจากป่า ได้จากการศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายและการเกิดของเห็ดโคนในสวนป่าทองผาภูมิ โดยจิรพันธ์ ธีระกุลพิศุทธิ์ และคณะ (2549) ได้มีกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยการสัมภาษณ์และการประชุมชุมชนแบบมีส่วนร่วม พบเห็ดโคน 4 ชนิดในพื้นที่สวนป่าทองผาภูมิ ซึ่งสามารถจำแนกเป็น 3 ชนิด ได้แก่ *Termitomyces* sp., เห็ดโคนข้าวตอก (*T. microcapus*), เห็ดโคนขาว (*T. albuminosus*) และเห็ดโคน *T. striatus* เห็ดโคนจะเจริญเป็นดอกเห็ดเมื่อมีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม และมีลักษณะจำเพาะโดยเห็ดจะเกิดเฉพาะบริเวณรังปลวกเท่านั้น ดอกเห็ดเกิดจากเส้นใยซึ่งสร้างขึ้นมาจากสวนเห็ดรา (fungus garden หรือ fungus comb) และยังไม่สามารถเพาะเลี้ยงในโรงเรือนได้ จึงทำให้เห็ดโคนมีราคาแพงเพราะต้องเก็บจากป่าและไถนาเท่านั้น ดังนั้น ความสมบูรณ์ของป่าจึงเป็นปัจจัยสำคัญของเห็ดโคน ผู้วิจัยพบว่าชาวบ้านมีภูมิปัญญาในการอธิบายและรู้แหล่งของเห็ดโคน รวมถึงวงจรของเห็ดโคนได้ดี เช่น ผู้เก็บหาเห็ดโคนคนไทยในบริเวณสวนป่า บอกว่าจะพบเห็ดโคนเกิด ใน 2 ช่วงเวลา คือ เดือนเมษายน ถึง มิถุนายน และเดือนกันยายน ถึง ตุลาคม โดยช่วงที่เห็ดโคนเกิดผู้เก็บหาจะสังเกตจากสภาพอากาศ หากมีอากาศอบอ้าวมาก หรือที่เรียกว่า “ร้อนเห็ดโคน” และต่อมามีฝนตกใหญ่ก็จะพบเห็ดโคนขึ้นตามจอมปลวกหลังจากฝนตกเพียงไม่กี่วัน ซึ่งสามารถอธิบายในทางวิทยาศาสตร์ได้ถึงการเติบโตของเห็ดโคนในช่วงนั้น (ดูรายละเอียดในรายงานวิจัย) ชาวกะเหรี่ยงบอกว่าหากเห็นรังปลวกแก่หรือมีน้ำซึมออกมาจะพบเห็ดโคน ส่วนไทยลาวที่บ้านไร่อธิบายว่าการเกิดเห็ดโคนนั้นเป็นช่วง 14 - 15 ค่ำ ขึ้นอยู่กับน้ำขึ้น - น้ำลง และชาวมอญบอกว่าการเกิดเห็ดโคนนั้นจะเกิดข้างรังปลวก เนื่องจากเห็ดโคนไม่สามารถนำมาเพาะเลี้ยงในโรงเรือนได้ และมีราคาแพงซึ่งสามารถสร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้านได้ ดังนั้น ในการเก็บหาผู้เก็บหาจะต้องระมัดระวังในการเก็บไม่เช่นนั้นจะ

ทำให้ดอกเห็ดขาด เสียราคาและอาจมีผลกระทบต่อสวนเห็ด เช่น ในการเก็บนั้นจะต้องใช้มือถอน เพราะถ้าใช้มีดขุดเห็ดออกมาทั้งก้อน จะไม่มีเชื้อหลงเหลือ เช่นเดียวกับกะเหรี่ยงและลาวได้อธิบายว่าในการเก็บหาเห็ดโคนจะต้องจะถอน ไม่ขุด และให้เหลือไว้เพื่อเป็นเชื้อต่อไป นอกจากนี้ยังพบว่าชาวพม่านิยมเก็บเห็ดโคนในเวลากลางคืนเพราะเห็นง่าย

ปัญหาที่พบในปัจจุบัน คือ ชาวบ้านบางส่วนยังเก็บหาแบบเก็บทิ้งราก ไม่เหลือเพื่อเป็นเชื้อต่อไป เพราะได้น้ำหนักและราคาดี นอกจากนั้นในบางบริเวณเคยพบเห็ดโคนมาก แต่กลับไม่พบอีกเลย เนื่องจากสารเคมีจากโรงเพาะเห็ดที่ทำให้สภาพแวดล้อมไม่เหมาะสม ปลวกได้ทิ้งรังไปสร้างที่ใหม่ และยังพบว่าอุณหภูมิในอากาศก็มีผลต่อการเติบโตของเห็ดด้วย ผู้วิจัยสรุปว่ากลุ่มชาติพันธุ์ และชาวบ้านเคยมีวิธีการใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า ใช้อย่างพอเพียง และการอธิบายของภูมิปัญญาเหล่านั้นล้วนแฝงด้วยเหตุและผลเอาไว้ทั้งสิ้น แต่ในปัจจุบันชาวบ้านได้ใช้ทรัพยากรที่ไม่อยู่บนฐานของความยั่งยืน ดังนั้น จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นที่จะต้องให้ความรู้และสร้างความตระหนักรู้ให้ชุมชนในการฟื้นฟูป่า เพื่อฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพกลับมา และรู้ถึงการใช้อย่างถูกวิธีและมีจิตสำนึกร่วมกัน

สำหรับการวิจัยเรื่อง ไร่นานางฟ้าในตำบลห้วยเขย่ง โดยนุกูล แสงพันธ์ และราเมศ ชูสิงห์ (2549) มีวัตถุประสงค์ในการคิดค้นแนวทางการใช้ประโยชน์ทรัพยากรจากพื้นที่ป่าโครงการทองผาภูมิ เพื่อให้เกิดรายได้ ทางเศรษฐกิจ และมีความยั่งยืน พบว่าไร่นานางฟ้าที่ห้วยเขย่งนั้น มีทั้งไร่นานางฟ้าไทยและไร่นานางฟ้าสิรินธรซึ่งสามารถปรับตัวอยู่ในพื้นที่ห้วยเขย่งได้ และพบว่าการเพาะเลี้ยงนั้นไร่นานางฟ้าที่มีถิ่นกำเนิดจากห้วยเขย่งในห้องปฏิบัติการเพื่อปรับปรุงอัตราการฟักไข่สามารถทำได้ และนำมาเลี้ยงในบ่อเลี้ยงได้ และหากเป็นไปได้ก็สามารถแนะนำและเผยแพร่การเพาะเลี้ยงสู่สาธารณะได้ ซึ่งจะทำให้ชุมชนสามารถเพาะเลี้ยงเพื่อการเพิ่มรายได้ เพราะไร่นานางฟ้าเป็นอาหารของปลาสวยงามในกลุ่มปลาหมอสีและปลากัด และมีหลายชุมชนที่มีการส่งเสริมโดยการรวมกลุ่มเพื่อเพาะเลี้ยงเพื่อเสริมรายได้ของชาวบ้าน

งานวิจัยของพัชรินทร์ เก่งกาจ และคณะ (2549) ในการพัฒนาการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนของพืชที่มีท่อลำเลียงและการถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่ชุมชนในเขตทองผาภูมิตะวันตก เพื่อประเมินศักยภาพพืชที่มีท่อลำเลียงในเขตทองผาภูมิ ให้เป็นไม้ดอกไม้ประดับเชิงเศรษฐกิจ และพัฒนารูปแบบและถ่ายทอดเทคโนโลยีของการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนสู่ประชาชน พบว่าในการประเมินศักยภาพพืชที่มีท่อลำเลียงจำนวน 20 ชนิด พบว่ามีจำนวน 5 ชนิด ที่ได้มีการขยายพันธุ์และบำรุงรักษาเพื่อนำมาพัฒนาการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อไปได้ คือ คำมอกหลวง ตะลุมพุก ยี่หุบปลี ข้าหลวงหลังลาย และเอื้องแซะ ซึ่งสามารถใช้เป็นพืชสาริตและถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่ชุมชนในพื้นที่ทองผาภูมิต่อไปได้ เพื่อขยายพันธุ์เพิ่มจำนวน ซึ่งจะทำให้จะมีราคาต่ำพอที่จะหาซื้อได้โดยไม่ต้องไปเอาจากป่า และจะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนและผู้สนใจในการขยายพันธุ์เพื่อเพิ่มรายได้ และจะเป็นผลดีต่อพื้นที่ป่าที่จะคงอยู่ในสภาพธรรมชาติที่สมบูรณ์ต่อไป

การพัฒนาวิธีการ เครื่องมือ และกลไกในการสร้างความเข้มแข็งชุมชน เพื่อความยั่งยืนในการจัดการและใช้ประโยชน์ทางความหลากหลายทางชีวภาพ

โครงการทองผาภูมิตะวันตกได้มีความตระหนักในความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรและความหลากหลายทางชีวภาพโดยมีชุมชนเป็นสำคัญ แต่การศึกษาวิจัยในระยะแรก การวิจัยส่วนมากก็ยังคงเป็นการวิจัยในความหลากหลายทางธรรมชาติที่ยังขาดมิติทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ในขณะที่เดียวกันการศึกษาด้านระบบนิเวศสังคมก็ยังคงเชื่อมโยงชุมชนกับการจัดการทรัพยากรได้ไม่ชัดเจนเช่นเดียวกัน ในกรอบงานวิจัยการพัฒนาวิธีการ เครื่องมือและกลไกในการสร้างความเข้มแข็งชุมชน ได้มีงานวิจัย 3 เรื่อง ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการจัดการระบบนิเวศสังคมมนุษย์ ได้แก่ กรณีศึกษาการเข้าถึงความรู้ของชุมชนด้วยกระบวนการสนทนา: บทเรียนจากห้วยเขย่ง การวิจัยตัวชี้วัดความสุขของหมู่บ้านไร่ป่า ตำบลห้วยเขย่ง และโครงการพัฒนาห้วยเขย่งกับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นการปฏิบัติงานในพื้นที่

โลสพล ศิริไสย์ (2546) ได้วิจัยพัฒนาวิธีวิทยา

เพื่อตรวจสอบการใช้เครื่องมือในการเข้าถึงชุมชน โดยใช้กระบวนการสนทนา (dialogue)⁴ เพื่อหานิยามสถานการณ์ของกลุ่มคนต่างๆ ในพื้นที่ห้วยเขย่ง โดยผู้วิจัยได้นำวิธีการสนทนาแบบ Dialogue มาประยุกต์ใช้ที่ห้วยเขย่ง โดยใช้สถานที่ศาลาวัด ชานเรือน หรือที่ใดก็ได้ เพื่อค้นหา “คำอธิบายของคำอธิบาย” ในนิยามสถานการณ์ของกลุ่มคนในห้วยเขย่ง ของผู้ริบายจากกลุ่มคนต่างๆ ซึ่งผู้วิจัยได้จำแนกเป็น 5 ประเภท คือ ชาวกะเหรี่ยง (indigenous) คนพลัดถิ่น (immigrant) นักลงทุนจากในเมือง (exogenous) กลุ่มปัญญาชนท้องถิ่น (local elite) และกลุ่มนักวิจัย (scientist) ซึ่งพบว่า

- 1) ชาวกะเหรี่ยง นิยามห้วยเขย่งว่าเป็นสถานที่ทำมาหากินที่ตนไม่ได้เลือก ไม่เหมาะสมสำหรับการปลูกข้าว ทำมาหากินด้วยความลำบาก
- 2) คนพลัดถิ่น ประกอบด้วยพม่า ผู้อพยพจากสงคราม เห็นว่าห้วยเขย่งเป็นดินแดนแห่งความสงบสุขและปลอดภัย ไม่กังวล แต่ก็ยังขาดความมั่นคงในชีวิต ไม่สนใจที่จะครอบครองที่ดินและทรัพยากร และพร้อมที่จะเคลื่อนย้าย
- 3) นักลงทุนจากในเมืองรวมถึงคนสูงอายุที่มาแสวงหาสถานที่พักผ่อนในช่วงปลายของชีวิต เห็นว่าห้วยเขย่ง เป็นพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจและพื้นที่ลงทุนประกอบการด้านธุรกิจการเกษตร และเป็นพื้นที่ขายขอบ้านที่ทำอะไรก็ได้
- 4) กลุ่มปัญญาชนท้องถิ่น เห็นว่าห้วยเขย่งเป็นพื้นที่ชายแดนที่มีความล่อแหลมต่อความมั่นคง
- 5) กลุ่มนักวิจัยเห็นว่า ห้วยเขย่งเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง เหมาะสมสำหรับเป็นแหล่งเรียนรู้และศึกษาด้านวิจัย เพื่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน

ผู้วิจัยพบว่า จากกระบวนการสนทนาสามารถสังเกตได้ว่า คนแต่ละกลุ่มให้นิยามสถานการณ์ห้วยเขย่งไปคนละทิศละทาง แบบสุดโต่ง โดยไม่มีข้อความใดที่บ่งบอกการเกิดความหมายร่วม (Shared meaning) และ การเกิดจิตสำนึก ร่วม (Collective consciousness) ของคนในชุมชน ซึ่งเป็นเหตุบอกได้ว่า เมื่อใดที่ต้องการคนเหล่านี้มาเกี่ยวข้อง

⁴ การสนทนาแบบ Dialogue คือ การพูดคุยแบบไม่มีวาระ และไม่มีการพูดโต้แย้ง หรือตัดสินผิดถูก บรรยากาศการพูดคุยแบบนี้ปรากฏอยู่ในวิถีของชาวบ้านทั่วไปในสังคมชนบท

เพื่อทำงานร่วมกันในนามของกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น ความสำเร็จอาจเกิดขึ้นได้ยาก เพราะแต่ละกลุ่มมีเป้าหมายที่ต่างกัน นอกจากนี้ผู้วิจัยได้เสนอว่าในการสนับสนุนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรชีวภาพจะต้องมีการพบปะแลกเปลี่ยนกันเป็นประจำภายใต้กระบวนการสนทนาแบบ Dialogue

เช่นเดียวกับการวิจัยวิถีวิทยาในการหาตัวชี้วัดความสุขของหมู่บ้านไร่ป่า ชิตชยางค์ ยมาภัย (2546) ได้เสนอว่า ในการกำหนดตัวชี้วัดความสุขของชุมชนโดยชุมชน คือ การทำความเข้าใจสภาพปัญหาและความต้องการการพัฒนาที่กำหนดโดยชุมชนเอง ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้วิธีการทางมนุษยวิทยาที่มีการศึกษาภาคสนามและมีการสัมภาษณ์ 3 กลุ่ม คือ ผู้นำชุมชน กลุ่มสตรี และเยาวชน ซึ่งผู้วิจัยสามารถสรุปตัวชี้วัดความสุขของชุมชนได้ ดังนี้

พบว่าตัวชี้วัดความสุขของบ้านไร่ป่าได้สะท้อนลักษณะชุมชน ดังนี้ สภาพปัญหาและความต้องการของชุมชนสื่อถึงนิสัยของชุมชน เช่น ผูกพันกับธรรมชาติ ชีวิตที่สงบ ปรากฏการณ์ทางสังคม ซึ่งตัวชี้วัดเหล่านี้มีความสำคัญต่อการพัฒนาที่ชุมชนมีเป้าหมายจะไปให้ถึง หรือแก้ปัญหาที่ปรากฏอยู่ในชุมชน และที่สำคัญเป็นเครื่องมือที่ทำให้เกิดปฏิบัติการเพื่อการพัฒนา และเป็นการเพิ่มอำนาจให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจและปกครองตนเองมากขึ้น

โครงการพัฒนาห้วยเขียงกับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงที่มีการดำเนินงานโดยบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) มีแผนปฏิบัติการ 6 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2545 ถึง พ.ศ. 2550 โดยได้มีการดำเนินงานเป็น 2 ระยะด้วยกัน คือ ในช่วง พ.ศ. 2545 ถึง พ.ศ. 2547 เป็นโครงการอนุรักษ์พื้นที่ป่า 30,000 ไร่ และในโครงการ

ตัวชี้วัด	เกณฑ์
บุคคล/ครอบครัว	
● สุขภาพ	1) ปลอดภัยจากโรค เช่น เอชไอวี มาลาเรีย 2) ไม่สูบบุหรี่ 3) อายุ 65 ปี
● การรู้หนังสือ	4) ม.6
● การรักษาพยาบาล	5) มีสถานอนามัยในหมู่บ้าน
● ความสุขของครอบครัว	6) คนในครอบครัวมีความเข้าใจกัน 7) หัวหน้าครอบครัวมีความรับผิดชอบ 8) ลูกไม่ติดยาเสพติด
สภาพแวดล้อม	
● คุณภาพดิน	9) มีการปรับปรุงคุณภาพดิน
● อากาศ	10) ฝนตกต้องตามฤดูกาล 11) ไม่มีฝุ่น
● น้ำ	12) มีการจัดการน้ำ 13) มีน้ำสะอาดเพียงพอ
● ป่าไม้	14) ไม่มีการตัดไม้ทำลายป่า 15) มีการฟื้นฟูป่าต้นน้ำ
● มลพิษและสารเคมี	16) ใช้สารเคมีในการทำการเกษตร
เศรษฐกิจ	
● รายได้ การมีงานทำ	17) มีงานทำในหมู่บ้าน 18) มีอาชีพเสริม 19) มี 15 ไร่ 20) 4,000 บาท/เดือน
สังคม-วัฒนธรรม	
● อาชญากรรม	21) มีความปลอดภัยจากคนต่างด้าว 22) ไม่มีการทะเลาะกัน
● การมีส่วนร่วมทางการเมือง	23) ผู้ใหญ่บ้านมีความเสียสละ
● การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน	24) มีความสามัคคี 25) ชาวบ้านมาร่วมงานของชุมชน
● การธำรงรักษาประเพณีวัฒนธรรม	26) ธำรงรักษาภาษากะเหรี่ยง 27) มีการสอนภาษาในโรงเรียน

ระยะที่ 2 ในช่วง พ.ศ. 2548 ถึง พ.ศ. 2550 เป็นโครงการทองผาภูมิตะวันตกภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีเป้าหมาย คือ 1) ชุมชนเข้มแข็งด้วยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 2) ชุมชนเพิ่มผลผลิตมวลรวม ท้องถิ่นที่มีความสมดุลกับการเติบโตทางด้านจิตใจ 3) ชุมชนจัดกระบวนการเรียนรู้ด้วย ความรู้ การปฏิบัติ และการเรียนรู้ร่วมกันเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ดังนั้น เพื่อให้โครงการสามารถบรรลุเป้าหมาย จึงได้มีการกำหนดยุทธศาสตร์ในการขับเคลื่อนโครงการ ดังนี้ คือ 1) การฟื้นฟูเศรษฐกิจชุมชนด้วยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงใน พ.ศ. 2548 2) ฟื้นฟูทรัพยากรและคุณธรรมด้วยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงใน พ.ศ. 2549 และ 3) การพัฒนาอย่างยั่งยืนทั้งด้านเศรษฐกิจ ทรัพยากร คุณธรรม เชื่อมโยงสอดคล้องสมดุลใน พ.ศ. 2550 นอกจากนั้นโครงการได้มีการกำหนดแผนงานสนับสนุนยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนโครงการ ได้แก่ 1) งานรณรงค์และสื่อสารประชาสัมพันธ์ 2) การจัดทำแผนชุมชน 3) การสนับสนุนงบประมาณและการบริหารจัดการ โดยมีการดำเนินงานใน 8 ชุมชนในตำบลห้วยเขย่ง

เครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาฯ ทางโครงการได้ใช้แผนชุมชนเพื่อการสร้างชุมชนเข้มแข็ง โดยมีเป้าประสงค์ คือ เป็นการจัดกระบวนการเรียนรู้พัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชน ประสานความร่วมมือในหน่วยงานต่างๆ ในกระบวนการสร้างความเข้มแข็งชุมชน การพัฒนาองค์กรชุมชนจึงมีความสำคัญ ดังนั้นโครงการจึงได้มีการพัฒนาเครือข่ายผู้นำเป็นองค์กร คือ “สภาผู้นำชุมชนตำบลห้วยเขย่ง” โดยคาดว่าองค์กรนี้จะ เป็นกลไกในการดำเนินงานและสร้างความยั่งยืนให้กับกิจกรรมต่างๆ ในการพัฒนาชุมชนห้วยเขย่ง

จากการสำรวจและข้อมูลพื้นฐาน โครงการได้มีการริเริ่มการพัฒนาที่ครอบคลุมสมาชิก โดยมุ่งเน้นในการพัฒนาเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ในระดับครอบครัวที่มีฐานคิดจากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีการสนับสนุนเบื้องต้นจาก ปตท. เช่น พันธุ์ไก่ไข่ การเลี้ยงปลาดุก การเลี้ยงหมู โดยมีเงื่อนไข คือ แต่ละครอบครัวจะเลือกได้เพียงหนึ่งอย่าง และครอบครัวนั้นจะดูแลวัววันพระ ออมเงินวันละบาท ทำบัญชีรับ - จ่ายปลูกผัก และปลูกหญ้าแฝก จากการทำเนิงานโครงการได้ค้นพบว่า ในระดับครอบครัวมีการคุยกันมากขึ้น มี

การวางแผนการใช้จ่ายร่วมกัน มีอยู่มีกินมีใช้ “ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก” ใช้จ่ายน้อยลง ใช้จ่ายพอประมาณ ไม่ก่อหนี้ สำหรับในระดับชุมชน พบว่าชาวบ้านสนใจ มีความกระตือรือร้น รู้สึกดีกับโครงการฯ ได้เรียนรู้และใช้ข้อมูลมาวิเคราะห์ต้นทุน มีการออม มีการปลูกผักทุกบ้าน งดเหล้าทุกวันพระ

แม้ว่าการดำเนินงานเป็นไปด้วยดี และมีตัวชี้วัดที่แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงและชุมชนมีความตระหนักรู้และมีความร่วมมือมากขึ้น การดำเนินโครงการยังพบกับปัญหาและอุปสรรคต่างๆ เช่น ปัญหาด้านพันธุ์ไก่ ปลา และเมล็ดพันธุ์มีคุณภาพไม่ดี ชาวบ้านส่วนหนึ่งยังขาดความรู้ ความเข้าใจในการดูแลรักษา ซึ่งสามารถแก้ไขและปรับปรุง อย่างไรก็ตาม ยังมีแผนกิจกรรมต่างๆ ที่ยังไม่มีการดำเนินงานซึ่งอยู่ในแผนปีต่อไป

บทสรุป

ผลจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศสังคมมนุษย์ในช่วงเวลาที่ผ่านมา ยังเป็นผลงานในระดับการเก็บข้อมูลพื้นฐานและศึกษาทรัพยากรธรรมชาติและสังคมที่มีอยู่ ซึ่งนับรวมถึงการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ภูมิหลัง ความเชื่อและความสัมพันธ์ของระบบคิดกับพฤติกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ และชุมชนในพื้นที่โครงการวิจัย ซึ่งถือว่าเป็นประโยชน์ในการทำความเข้าใจต่อสถานการณ์และกระบวนการวิถีชีวิตของชุมชนโดยรวม สำหรับนักวิจัยและผู้ที่จะลงปฏิบัติงาน หรือทำโครงการเพื่อสนับสนุนการจัดการทรัพยากรชีวภาพและความหลากหลายทางชีวภาพอย่างมีส่วนร่วมหรือมีชุมชนเป็นฐาน

นอกจากนี้ยังได้มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิธีวิทยาเพื่อเป็นเครื่องมือในการเข้าทำงานกับชุมชน เพื่อให้ได้มาซึ่งความต้องการ ข้อมูลเชิงลึก รวมถึงทัศนคติ และสิ่งพึงประสงค์ของกลุ่มคนในชุมชนนั้นๆ โดยกระบวนการสุนทรียสนทนา หรือที่รู้จักกันว่า “Dialogue” และเครื่องมือในการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยผ่านกระบวนการสร้างตัวชี้วัดความสุขร่วมกันของชุมชน ซึ่งทำให้เห็นว่าเป้าประสงค์และปัญหาของชุมชนได้สะท้อนผ่านเกณฑ์ตัวชี้วัดที่ชุมชนได้กำหนดขึ้น และเป็นวิธีที่นักวิจัย หรือผู้ปฏิบัติงานได้มีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายของ

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน

ด้วยวิธีการและภูมิหลังของกลุ่มชาติพันธุ์ในชุมชนด้วยกรอบคิดเชิงระบบนิเวศสังคมมนุษย์ การส่งเสริมหรือการคิดค้นวิธีการและยุทธศาสตร์ในการพัฒนาเพื่อความยั่งยืนในการจัดการและใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีชุมชนเป็นแกนสำคัญในการดำเนิน คงจะเป็นคำตอบสำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความยั่งยืนในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรชีวภาพและความหลากหลายในพื้นที่โครงการทองผาภูมิตะวันตก รวมถึงเป็นข้อสังเกตให้กับโครงการพัฒนาห้วยเขย่งในแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง จากงานวิจัยต่างๆ ที่ได้มีการดำเนินงาน และมีข้อมูลระดับหนึ่งแล้วจำเป็นอย่างยิ่ง โครงการวิจัยในระบบนิเวศสังคมมนุษย์จะต้องมีการวิจัยต่อยอด เพื่อให้เกิดการนำเอาข้อมูลต่างๆ ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนและสังคมโดยรวมต่อไป นอกจากนี้โครงการวิจัยพื้นที่ทองผาภูมิต้อง คิดค้นเครื่องมือ จุดเชื่อมต่อกลยุทธ์และกลไกที่เป็นรูปธรรมในการขับเคลื่อนเพื่อการจัดการและใช้ประโยชน์ในความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืนต่อไป เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการทองผาภูมิตะวันตก

เอกสารอ้างอิง

โครงการวิจัยความหลากหลายทางชีวภาพ: กรณีศึกษาชุดโครงการวิจัยทองผาภูมิตะวันตก. โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย (BRT).

จาวรรรณ ข้าเพชร และคณะ. 2549. รายงานฉบับสมบูรณ์ การถอดความรู้จากชุมชนและเยาวชน ตำบลห้วยเขย่ง อำเภอทองผาภูมิ กาญจนบุรี. โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย (BRT).

จิรพันธ์ วีระกุลพิศุทธิ์ และคณะ. 2549. รายงานวิจัยภูมิปัญญาชาวบ้านและปัจจัยทางสังคมกับการใช้ประโยชน์จากเห็ดโคนในสวนป่าทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี. โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย (BRT).

ชิตชยางค์ ยมาภัย. 2546. รายงานการวิจัยเชิงมานุษยวิทยาวีถีวิทยา เรื่องตัวชี้วัดความสุขของหมู่บ้านไร่ป่า ตำบลห้วยเขย่ง อำเภอทองผาภูมิ กาญจนบุรี. โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย (BRT).

นรินาม. การพัฒนาห้วยเขย่ง กับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง. บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน).

นุกูล แสงพันธ์ และราเมศ ชูสิงห์. 2549. รายงานวิจัยไร่นานางฟ้า ในตำบลห้วยเขย่ง อำเภอทองผาภูมิ กาญจนบุรี. โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย (BRT).

พัชรินทร์ เก่งกาจ และคณะ. 2549. การใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนของพืชที่มีท่อลำเลียงและการถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่ชุมชนในเขตทองผาภูมิตะวันตก. โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย (BRT).

โสพล สิริไสย์. 2546. รายงานวิจัยการเข้าถึงความรู้ของชุมชน ด้วยกระบวนการสนทนาบทเรียนจากห้วยเขย่ง. โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย (BRT).